

universului lor /.../ și să transmită mai departe tradițiile și moștenire culturală a acesteia” (p. 259), și „femeile provenind din mediile burgheze au ales la începutul anilor 1950 să nu facă carieră, ci să se dedice familiei, deși aveau studii și posibilități de dezvoltare profesională” (p. 260).

Studiile de caz prezentate în partea a treia a cărții sunt doar povești de viață, interesante ca întâmplări ce au avut loc în perioade dificile ale istoriei, dar care nu aduc niciun plus în înțelegerea subiectului propus. Același lucru putem să spunem și despre anexele de la sfârșitul cărții.

Elena-Simona GHEONEA

Volum coordonat de Anneli Ute GABANYI, Alexandru MURARU, Andrei MURARU, Daniel ȘANDRU, *Revoluția din 1989. Învinși și Învingători*, Iași, Editura Polirom, 2020, 630 p.

Evenimentele petrecute în România în decembrie 1989 au făcut și continuă să facă obiectul a numeroase interpretări și reinterpretări, variate ca perspectivă, pertinentă științifică și proveniență. În această tendință se înscrie și volumul colectiv asupra căruia s-a oprit atenția noastră. Volumul include *prezentarea autorilor* (p. 7-16), un *argument* (p. 17-32), după care urmează contribuțiile propriu-zise, în număr de 33, grupate în 6 părți: *Anul 1989 în context regional și internațional* (4 contribuții, semnate de Simion Gheorghiu, Vasile Buga, Igor Cașu și, respectiv, Valentin Naumescu), *Ultimii ani ai dictaturii Ceaușescu* (5 contribuții, semnate de Mioara Anton, Lavinia Betea, Cosmin Popa, Alexandra Toader și, respectiv, Ana-Maria Cătănuș), *Intelectualii și politica în comunism* (4 contribuții, semnate de Radu Ioanid, Gabriel Andreescu, Doru Tompea și, respectiv, Andrei Muraru; dintre cele patru, două sunt dedicate disidenței ieșene), *Revoluția din 1989* (partea cea mai consistentă, alcătuită din 9 contribuții, semnate de Anneli Ute Gabanyi, Cătălin Rolea, Călin Hentea, Sorin Bocancea, Constantin Corneanu, Mădălin Hodor și Andrei Ursu, Lucian-Vasile Szabo, Marius Oprea și, respectiv, Matei Gheboianu), *Amintiri și reflecții personale despre anul 1989* (3 contribuții, semnate de Dennis Deletant, Roland O. Thomasson și, respectiv, Alin Ciupală), *Privind înapoi, post-comunismul* (7 contribuții, semnate de Marius Bălan, Alexandru Muraru, Emanuel Copilaș, Cristian Pîrvulescu, Daniel Șandru, Antonio Momoc și, respectiv, Ioan Stanomir).

Dintre autori, doi sunt din Republica Moldova (Vasile Buga și Igor Cașu), contribuțiile lor fiind axate pe relațiile româno-sovietice și problema Basarabiei, iar suportul documentar provenind, într-o măsură substanțială, din arhivele republicane moldovenești, unul este britanic (Dennis Deletant), specialist consacrat în istoria românilor, Roland O. Thomasson este cetățean al SUA, iar Anneli Ute Gabanyi, care se numără și printre coordonatori, trăiește în spațiul german.

Ca tipologie a surselor, remarcăm ponderea considerabilă a documentelor inedite, din arhivele fostei Securități și, respectiv, ale CC al PCR. La acestea, se adaugă o varietate de surse memorialistice, inclusiv amintiri personale ale autorilor,

culegeri de documente, un vast portofoliu bibliografic internațional, util mai ales pentru contextualizarea evenimentelor, dar și surse web, specifice ultimelor decenii.

Dacă sintagma *învingși și învingători* din titlul, concis, de altfel, al volumului, nu ridică probleme deosebite de înțelegere sau de interpretare, nu același lucru se poate spune despre sintagma *Revoluția din 1989*, care stârnește încă, numeroase abordări divergente. În cadrul introducerii, autorii nu explică, în mod concludent, preferința pentru termenul de *revoluție*, menționând totuși, îndoielile și controversale care persistă asupra acestuia (p. 18). O explicație foarte pertinentă, chiar dacă nu într-un limbaj foarte academic, în favoarea sintagmei *Revoluția din 1989* a oferit-o profesorul Lucian Boia. După ce menționează revolta populară, dar și lovitura de stat, profesorul Boia scrie: „A fost totuși o revoluție, deși negată de unii, pe motiv că tot comuniștii au rămas la putere. Nicio revoluție nu se împlinește însă, într-o zi. Revoluția nu e un moment, ci un proces. Decembrie 1989 e punctul de plecare al unui șir de transformări care a dus de la România comunistă la România de astăzi. Poate să ne placă sau nu rezultatul, dar odată ce România arată în prezent cu totul altfel decât în 1989, înseamnă că am trecut printr-o revoluție”¹. Această deficiență din *introducere* pare să fie suplinită de articolul lui Cătălin Rolea, *Iarna schimbării din 1989: Revoluția, lovitura de stat și războiul civil* (p. 303-324). Dincolo de abordarea teoretizantă a autorului, cu accente de pedanterie (la rigoare, niciunul dintre cei trei termeni din titlul articolului nu prea are corespondențe pure în realitatea istorică), se cuvin menționate dovezile citate în favoarea existenței așa-numiților „teroriști” în decembrie 1989, toți fiind de origine română (p. 321, 322), respectiv concluzia că: „fără lovitura de stat și fără aprobarea populației ar fi putut apărea multe diviziuni, ceea ce ar fi amenințat suveranitatea națională” (p. 324).

Dintre cele 33 de contribuții, cea mai sintetică și densă în informații este cea aparținând lui Anneli Ute Gabanyi, intitulată *Revoluția română*, în care este realizată o veritabilă panoramă a subiectului, cu multiplele sale fațete (p. 283-302). Un paragraf de o remarcabilă concizie regăsim la Mioara Anton, în articolul său consacrat izolării crescânde a regimului Ceaușescu și intitulat *Când maverick a încetat să fie maverick. Nicolae Ceaușescu și Pactul de la Varșovia (1980-1990)*, (p. 103-113): „Reformele anunțate de liderul sovietic (Mihail Gorbaciov, n.n.) în domeniul politicii externe au subminat practic, rolul lui Ceaușescu în relațiile internaționale. Hotărâtă să-și îmbunătățească relațiile cu China și să redeschidă dialogul cu americanii, Uniunea Sovietică nu mai avea nevoie de medierea unei Români care declarase că nu are nevoie de *glasnost* și *perestroika*” (p. 109).

Considerăm că în acest volum colectiv ar fi fost foarte util cel puțin un studiu, dacă nu chiar un grupaj de studii despre evoluțiile (involuțiile) economico-sociale din România ultimului deceniu ceaușist, în context regional, european și mondial, despre percepțiile lui Nicolae Ceaușescu și ale principalilor săi colaboratori în această privință și, mai ales, despre conținutul și fezabilitatea planurilor concepute de aceștia. Această problematică nu este total absentă din volumul de față, ea fiind abordată, la modul general sau tangențial, în unele dintre contribuții.

¹ Boia, 2016: 190, 191.

Astfel, în articolul lui Emanuel Copilaș, *Revoluția din 1989 ca moment fondator al ideologiei postcomuniste românești* (p. 564-580), regăsim în partea introductivă, o explicație a relansării economice din Occident, de după problemele cauzate de criza energetică, în anii 1980, în contrast cu criza tot mai profundă a lagărului socialist est-european. Conform autorului citat, renunțarea, după mai bine de trei decenii la capitalismul reglementat și controlat social, în favoarea unei viziuni mai liberale, a permis relansarea investițiilor, inclusiv prin atragerea înspre SUA și Marea Britanie a „petro-dolarilor” din statele arabe emergente; în aceste condiții, s-a produs „scumpirea creditelor”, ceea ce a afectat economiile est-europene (p. 565, 566).

Anneli Ute Gabanyi trece în revistă impactul crizei energetice, mai ales al evenimentelor din 1979-1980 (Revoluția islamică din Iran și începutul războiului dintre Irak și Iran), după care relevă izolarea economică a României, care nu se putea aștepta nici la sprijinul Uniunii Sovietice, întrucât se distanțase de anumite mecanisme ale CAER, nici la înțelegere din partea finanței occidentale, care devenise circumspectă după criza poloneză din 1980. S-a ajuns astfel la reducerea importurilor de materii prime, implicit a exporturilor industriale și energetice, ceea ce a generat forțarea exporturilor agricole și alimentare (p. 288-289). Mioara Anton menționează încercările eșuate ale Nicolae Ceaușescu, din perioada octombrie 1983 – februarie 1985, de a obține concesiile economice de la sovietici, invocând posibilitatea nesemnării de către România a actelor de prelungire a valabilității Tratatului de la Varșovia. Eșecul acestor demersuri ceaușiste a fost cauzat de situația economică dezastruoasă și de nevoia stringentă de materii prime (p. 107, 108). În același context evolutiv se înscrie și declarația făcută de Gorbaciov la București, în octombrie 1987, privind necesitatea unei reevaluări a relațiilor bilaterale atât pe plan politic, cât și economic, idee respinsă net de Nicolae Ceaușescu (p. 111).

O informație foarte interesantă, însă cu o bază documentară destul de precară, aduce Cosmin Popa, în articolul intitulat semnificativ *Imposibilitatea reformelor – România 1988-1989* (p. 134-150). Conform memoriilor fostului ministru al Apărării Naționale, generalul Constantin Olteanu, în luna aprilie 1989, după anunțarea lichidării datoriei externe, prim-ministrul de atunci, Constantin Dăscălescu, i-ar fi prezentat șefului statului un program de relaxare, constând în ameliorarea aprovizionării industriei și creșterea consumului populației, în valoare de 1,2 miliarde de dolari; reacția lui Ceaușescu a fost negativă, președintele reproșându-i prim-ministrului că Guvernul „vrea să cheltuie bani” (p. 144). Fără a indica vreo sursă, autorul nostru scrie: „Nu putea fi vorba de o adevărată relaxare, a anunțat Ceaușescu Partidul (la Plenara din aprilie, probabil – n.n.), raționalizările, economisirea și forțarea exporturilor vor continua, căci urmau transformarea României în creditor al țărilor în curs de dezvoltare și re tehnologizarea industriei” (p. 145). Așadar, deși conștient de înapoierea tehnologică a României, Nicolae Ceaușescu nu renunța la planurile sale megalomane și nici la restricții, unele nu doar inutile, ci și contraproductive, precum raționalizarea consumului casnic de energie electrică, deși acesta reprezenta o parte infimă din consumul energetic național. Ar mai fi de elucidat cum vedea Nicolae Ceaușescu re tehnologizarea, în condițiile izolării tot mai accentuate a țării și a relației inexorabile între re tehnologizare și restructurare.

Un alt subiect viu disputat, în legătură cu evenimentele din decembrie 1989, privește existența, acțiunile și apoi dispariția subită a așa-numiților „teroriști”, elemente fidele necondiționat lui Nicolae Ceaușescu, care ar fi acționat (mai ales) după 22 decembrie 1989 și ar fi responsabile de decesele și răniurile consemnate după acea dată (mult mai numeroase decât cele de până la pierderea puterii de către Nicolae Ceaușescu). Contestatarii lui Ion Iliescu și ai puterii instaurate în decembrie 1989 au susținut că „teroriștii” au reprezentat o diversiune a grupului Iliescu, spre a precipita asasinarea soților Ceaușescu și a se erija în reprezentanți ai populației revoltate. Istoricul Florin Constantiniu, după ce consemnează faptul că „teroriștii” au încetat ostilitățile, fără ca vreun membru ai acestei tabere să fi fost capturat, mort sau viu, emite ipoteza că rolul „diversiunii teroriste” a fost de a împiedica formarea altor centre de putere, care să conteste Frontul Salvării Naționale². De asemenea, a mai fost vehiculată teza susținută în unele interviuri și de Silviu Brucan, potrivit căreia „teroriștii” ar fi fost libieni, ei fiind lăsați să plece în țara de proveniență, întrucât acolo se aflau mulți muncitori români, deveniți practic ostatici ai regimului Gaddafi.

Două dintre contribuțiile din cadrul volumului de față infirmă aceste ipoteze și afirmații. Avem în vedere articolele semnate de Mădălin Hodor și Andrei Ursu, *Lupta de rezistență a Securității. Planul și implementarea sa la Revoluție* (p. 398-428) și, respectiv, Roland O. Thomasson, *Cine a folosit gloanțe dum-dum și ce ne spune aceasta despre decembrie 1989?* (p. 508-521). Conform autorilor menționați, Securitatea, spre deosebire de Armată, fusese transformată de Nicolae Ceaușescu și regimul său într-un veritabil grup privilegiat, care avea tot interesul să apere regimul, inclusiv în eventualitatea unei revolte populare pe care Armata ar fi ezitat să o reprime. În acest sens, s-a produs militarizarea Securității, inclusiv prin dotarea unităților sale cu muniție de război interzisă de convențiile internaționale, de care unitățile Ministerului Apărării Naționale nu dispuneau. Ca argument în favoarea existenței „teroriștilor” și a originii române a acestora, este invocată, în articolul M. Hodor – A. Ursu, o listă întocmită de către generalul Iulian Vlad, fostul șef al Securității, despre care se afirmă că ar avea un conținut convergent cu o serie de documente din Arhiva CNSAS: „Teroriști care au tras la Revoluție au fost prinși cu arme speciale, care nu existau în dotarea Armatei, dar după cum am putut dovedi pe baza documentelor găsite la CNSAS, se aflau în dotarea unităților de Securitate. Asupra unora dintre teroriștii capturați sau uciși în timpul Revoluției s-au găsit legitimații ale Direcției a V-a, USLA, Filaj și alte unități ale Securității, adică exact lista enumerată de Iulian Vlad mai sus” (p. 423). Alte argumente constau în înregistrări video conținând declarații luate unor presupuși teroriști în decembrie 1989 și în declarații ale unor martori direcți, ori ai unor foști elevi ai Școlii de la Băneasa. Ne-continuarea cercetărilor în această speță este pusă pe seama lipsei de voință din partea Procuraturii (p. 427).

Între cele două articole există însă și unele divergențe de interpretare. Astfel, Mădălin Hodor și Andrei Ursu apreciază că intrarea în acțiune a forțelor Securității s-ar fi produs în după-amiaza de 22 decembrie 1989, după schimbarea de atitudine a

² Constantiniu, 2002.: 511, 512.

Armatei. Cunoscutul articol enigmatic *Câteva „sfaturi” pentru cei aflați în aceste zile la Mare*, apărut în „Scânteia Tineretului” din 18 decembrie 1989, semnat de Sorin Preda (nepotul lui Marin Preda), ale cărui prezență și conținut sunt greu explicabile logic, este considerat de către autorii noștri drept un semnal pentru intrarea în acțiune a forțelor loiale necondiționat lui Ceaușescu (p. 412)³. În schimb R.O. Thomasson arată că intrarea în acțiune a acestor forțe se produsese deja, la Timișoara, începând chiar din 17 decembrie (p. 500-510). Totuși, în acest caz, persistă întrebarea: de ce nu au mai acționat aceste forțe la Timișoara, în zilele de 20 și 21 decembrie 1989, după ce unitățile militare intraseră în cazărmi?

Coroborând aprecierea mai sus-citată a lui Cătălin Rolea, privind rolul loviturii de stat în evitarea unui veritabil război civil cu informațiile puse în circulație de către Mădălin Hodor, Andrei Ursu și R.O. Thomasson, putem privi și într-o altă perspectivă anunțul făcut la TVR, în dimineața de 23 decembrie 1989, despre promisiunea ambasadei sovietice de a acorda ajutor militar imediat noii puteri (fapt citat de Anneli Ute Gabanyi în articolul său, pp. 297, 298). În condițiile ralierei forțelor MApN la noua conducere, alcătuită din foști demnitari comuniști, deci oameni ai sistemului, anunțul despre sprijinul sovietic, neurmat de acțiuni concrete în acest sens, a putut reprezenta, credem noi, un avertisment transmis acelor forțe care ezitau să-l abandoneze definitiv pe Ceaușescu, pe principiul „morcovul și bățul”. Afirmatia lui Sorin Bocancea „revolta populară era suficientă pentru căderea regimului” nu poate fi acceptată, dată fiind complexitatea situației interne și internaționale a momentului. De asemenea, nu pot fi acceptate încercările lui Mădălin Hodor și Andrei Ursu de a nega total rolul factorului extern și al unor servicii secrete în desfășurarea evenimentelor; de altfel, pentru Anneli Ute Gabanyi, implicarea activă în procesul revoluționar a unor actori externi rămâne o trăsătură particulară definitorie a evenimentelor din România, alături de folosirea forței și de execuția liderului suprem (p. 294).

Dintre articolele despre perioada postcomunistă, remarcăm pe cel al lui Daniel Șandru (pp. 589-608), în care face o comparație bogată în informații între România și Bulgaria, în anii postcomunismului. Autorul evidențiază între altele, faptul că în Bulgaria, adoptarea noii Constituții la 12 iulie 1991, a reprezentat un act de consens între forțele politice, în special între foștii comuniști și Uniunea Forțelor Democratice, în timp ce, în România, adoptarea noii Constituții în noiembrie – decembrie 1991, a relevat încă o dată clivajul comunism – anticomunism (p. 606). Totuși, aprecierea de mai sus se cuvine amendată în sensul că Opoziția anticomunistă din Bulgaria anilor 1990-1991 nu era foarte atașată de trecutul monarhic al țării, ceea ce a facilitat ajungerea la un compromis⁴.

Ca o observație suplimentară asupra volumului și a unor articole din conținutul său, notăm caracterul eminent partizan al articolului lui Marius Oprea, *Zece zile care au păcălit lumea. Protagonisti ai Revoluției Române la televiziunea BBC* (pp. 447-480), bazat pe interviuri luate unor protagoniști ai evenimentelor (gen. Nicolae Militaru și Victor Atanasie Stănculescu, Virgil Măgureanu, Silviu Brucan și Petre

³ O altă interpretare a textului respectiv, mult mai pertinentă și elaborată, Cartianu, 2010: 67, 68.

⁴ Pavlov, Ianev, Cain, 2002: 169, 170.

Roman), scopul transparent fiind minimalizarea și, pe alocuri chiar ridiculizarea rolului lui Ion Iliescu. Astfel, refuzul politicos al acestuia de a semna faimoasa „Scrisoare a celor șase”, este explicată în următorii termeni: „Nu erau așteptate în România tancurile lui Gorbaciov, ocupate în Afghanistan” (pp. 451, 452). La rigoare, se poate spune că, în 1988, tancurile sovietice începuseră deja retragerea din Afghanistan.

În concluzie, volumul apărut anul trecut la prestigioasa editură ieșeană Polirom reprezintă un reper bibliografic important pentru problematica subiectului „Decembrie 1989”, prin prisma pluralității de surse, perspective de abordare și de evaluare a evenimentelor, un demers în esență laudabil, dar în mod inevitabil perfectibil în unele privințe (abordarea sistematică a aspectelor economico-sociale interne românești, în context internațional).

Referințe

- Boia, Lucian (2016), *Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)*, București: Humanitas.
- Cartianu, Grigore (2010) *Sfârșitul Ceaușeștilor. Să mori împușcat ca un animal sălbatic*, București: Holding Adevărul.
- Constantiniu, Florin (2002), *O istorie sinceră a poporului român*, (ediția a III-a), București: Univers Enciclopedic.
- Pavlov, Plamen, Jordan Ianev, Daniel Cain (2002), *Istoria Bulgariei*, București: Editura Corint.

Marius MOTREANU

Eleonora-Maria POPA, *Trecuturi în dispută. Regimul comunist din România în literatura istorică din perioada 1990-2015, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2020, 308 p.*

Studierea regimului comunist din România, cu instrumentele științelor sociale (istorie, politologie, sociologie, studii literare), produce un interes major în rândul cercetătorilor români sau străini. Dacă cercetătorii străini, sau cei de origine română stabiliți în străinătate, au putut să se aplece asupra istoriei comunismului chiar din timpul existenței acestuia, specialiștii români au început să trateze fenomenul comunist abia după dispariția lui. În cadrul științelor sociale, istoriei i-a revenit cel mai important rol de anchetare a trecutului recent – prin natura disciplinelor lor, politologii și sociologii fiind interesați de trecut doar în măsura în care acesta explica fenomenele actuale ale societății. Privăți pentru o lungă perioadă de accesul la bibliografia străină, necesară pentru stabilirea unui cadru conceptual și teoretic, investigatorii români din domeniul istoriei au abordat în primii ani după căderea comunismului studiarea epocii postbelice prin metode mai mult empirice (înțelegeri și experiențe personale ale epocii sau în cel mai fericit caz interviuri). Lipsa sau procedura greoaie de acces la arhivele recente a determinat perenizarea acestui mod de abordare a comunismului.